

I „GOTSKI I „GOTIČKI”

Problemi stručne terminologije

Razvitkom pojedine nauke njena se specifična terminologija ne samo obogaćuje i proširuje nego istovremeno i učvršćuje: smisao i sadržaj stručnih i naučnih termina postaju jasniji i određeniji, jednoznačni. Time je pisac naučnog teksta oslobođen opširnog »opisivanja« i »pobližeg određivanja« koje je nužno u svakoj nepreciznoj terminologiji radi »osiguravanja« od krive interpretacije, a čitaču se smanjuje broj nedoumica.

Svrha ovog napisa je da na nekim primjerima pokaže u kojoj su mjeri osnovna pitanja terminologije s područja historije umjetnosti neriješena i u kaotičnom stanju, te da potakne rad na njihovu rješavanju. S obzirom na razvoj historije umjetnosti u nas, kao nauke, situacija je za to nesumnjivo zrela. A za historiju umjetnosti koja nije »hermitska« nauka, nego ima široki krug publike, predaje se u osnovnim i srednjim školama, popularizira štampom, filmom, televizijom i radiom — ovo je pitanje od znatne važnosti. Međutim ne samo da još nemamo nikakva suvremena rječnika stručnih izraza i termina već je u našoj naučnoj, kritičkoj i popularnoj literaturi terminologija krajnje nedefinirana. Gotovo svaki historičar umjetnosti hrvatskosrpskog jezičnog područja ima i stvara svoj vlastiti rječnik, — da o nestručnim prevodiocima knjiga i članaka u periodičnoj i dnevnoj štampi i ne govorimo. Sve to nesumnjivo predstavlja pravo jezično »blago«. Samo, na žalost, svaki izraz nije uvijek najsretnije izabran ili primijenjen, a katkada isti termin ima kod raznih pisaca različit sadržaj. Ipak bi se u jednom *precizno definiranom rječniku svakom uvriježenom terminu mogao dati specifičan i jednoznačan sadržaj*. Neophodno je izraditi takav rječnik stručne terminologije u historiji umjetnosti, da bi ovo bogatstvo riječi postalo korisno obilje, a ne kaotično pretrpavanje.

Premda treba rješavati probleme posve stručne i specijalizirane terminologije, kod nas još nije ni postavljeno, a kamo li riješeno pitanje najosnovnijih termina historije umjetnosti iz kategorije *najopćenitijih kulturnohistorijskih pojava i pojmova*, kao što su na primjer nazivi velikih (stilskih) epoha u razvoju evropske umjetnosti: romanika, gotika, renesansa, ranokršćanska umjetnost, predromanika itd.

Govoreći upravo o tim terminima ne želim »iscrpsiti« svu njihovu problematiku, jer ovaj prilog nema pretenzije naučne studije, — to je samo aktuelna kozerija programatskog karaktera: s pozivom za ozbiljno pristupanje i šire učešće u rješavanju ovog važnog problema naše struke.

Uzmimo kao prvi primjer naziv »gotika«. Suvišno je ponavljati da je to uvjetan konvencijom ustaljen termin, koji obuhvaća osnovne principe i morfologiju oblikovanja koje dominira u umjetnosti Evrope XIII i XIV stoljeća. Taj isti naziv javlja se na srpskohrvatskom jezičnom području u dva različita imeničko-pridjevska oblika. Uglavnom je praksom prevladalo na srpskom jezičnom području upotrebu termina »gotiski«, a na hrvatskom »gotički«. Ali tu se ne radi toliko o nacionalnim razlikama, niti to vrijedi kao pravilo, jer se i u hrvatskoj literaturi javlja »gotiski« u citiranom značenju (A. Mohorovičić), kao što se i u srpskoj javlja »gotički« (S. Radojčić). Ova dvojnost je samo jedan tipičan primjer nesigurnosti i nestabilnosti rječnika. U stvari, genetički, a i sadržajno, to su dva sasvim različita termina koji se ne mogu upotrebljavati *alternativno*. Oba pridjeva su nam potrebna. Moramo samo jasno specificirati njihovo značenje.

Ne smatram da ću iznijeti i jednu jedinu istinu koja do sada nije bila poznata, želim ih samo okupiti i povezati ne bismo li već jednom prestali s tom nesumnjivo lošom, iako duboko ukorijenjenom praksom. Zamjenjivanje tih sasvim različitih termina bilo bi znakom totalnog nerazumijevanja osnovnih pojava iz historije umjetnosti.

»Gotički« je izvedeno od imenice »gotika«, a »gotški« od »Goti«. Prema tomu jedan pridjev ima prvenstveno semaničko polje u historiji umjetnosti, a drugi ima etničko značenje. Ali smislaona je razlika između pridjeva gotški i gotički barem tolika kao između »umjetni« (na primjer: satelit) i »umjetnički« (recimo: doživljaj). Međutim, želim odmah istaći da ne pišem o gramatičkim problemima: ako je gramatički opravdan i dvojak oblik (od gotika pridjevi i »gotški« i »gotički«) praktična bi nas potreba prisilila da iskoristimo postojanje dvaju oblika i odredimo posebno značenje svakom od njih.

Za nas je ovo svakako i sadržajno pitanje: kad bi »gotika« (XIII—XIV st.) bila zaista »umjetnost Gota«, onda bi se iz tog naziva mogao izvesti pridjev »gotški«, jer bi se u tom slučaju on posredno odnosio i na Gote kao nosioce te umjetnosti. Ali budući da to nema nikakve veze, a s druge strane postoje dva realna sadržaja — potrebna su nam i dva termina. Jer postoji zaista prava »gotška umjetnost«, umjetnost »Gota«, »barbarska« umjetnost VI—VIII st. Postoje gotški i gotički kraljevi; postoji gotsko (vizigotsko) i gotičko pismo, pa nije svejedno da li kažemo da je natpis gotški (VIII st.!) ili gotički (XIV st.); kao što nije svejedno da li smo našli u nekom grobu gotški ili gotički mač itd, itd. Dva oblika, »gotški« i »gotički« pokrivaju etnički, stilski i vremenski različite sadržaje.

Mi svi znamo humanističko porijeklo naziva gotika (*l'arte gotica*), ali upravo zato što danas više ne smatramo gotičku umjetnost »barbarskom« u širem smislu (kao što su je smatrali Talijani cinquecenta), ni etnički vezanom uz Gote, ni morfološki uz gotsku umjetnost (tj. umjetnost Gota) — ne možemo više nikako braniti, a ne bi trebalo ni dopustiti ovo brkanje termina.

Napominjem uz put da je u ovom slučaju povoljna okolnost da smo termin gotika dobili posredno preko stranog jezika, jer on u duhu našeg jezika oblikom ne asocira na imenički pridjev, pa prema tome nema ni asocijativno onu zbunjujuću vezu s Gotima i nečim gotskim kao što je ima u talijanskom. Bez obzira na promjenu stava prema dotičnoj umjetnosti, u talijanskom jeziku je nemoguće postići ovu distinkciju oblika (gotški-gotički) koja se nama nudi.

Slična terminološka dvojnost postoji i za stilsko razdoblje ranog srednjeg vijeka. I tu se neosnovano miješa »romanski« i »romanički« stil (ni jednog termina nema u novom Pravopisu!). Jasno je da se »romanski« odnosi na »Romane«, dakle na sociološko historijski i lingvistički određenu grupaciju, a »romanički« na »romaniku«, na jedno definirano stilsko razdoblje iz historije umjetnosti (XI—XIII), nazvano tako u XIX st. i opet na stranom jezičnom području. Termin podržumijeva jednu etničku vezu i podlogu, koju opet mi preuzimanjem termina ne moramo preuzeti, pa zato niti izvoditi pridjev iz iste imenice (Romani) u duhu našeg jezika.

U oba se slučaja radi o tome da mi možemo preuzeti strane pridjeve kao uslovne termine, ne prihvaćajući njihovu originalnu imeničku genezu i motivaciju. I opet bez obzira na historijskogramatičke motive, sama sretna okolnost da imamo dva oblika (romanski-romanički) prisiljava nas da ih racionalno iskoristimo i specificiramo. Nije potrebno citirati da su Romani starosjedioci, ostaci rimskog stanovništva u područjima gdje seobom naroda nastupaju druge etničke skupine: Slaveni, Germani itd. Romansko je ono što neposredno nastavlja rimsku tradiciju, sama ta tradicija u posljednjim izdancima. Međutim, stvarajući »romaničke« umjetnosti nisu Romani, nego upravo novo doseljeni narodi (u amalgamu s njima). Doduše, naziv »romanski« ima i za likovnu umjetnost kao u lingvistici realnu podlogu, jer ukazuje na zaista veliki udio antikne baštine u formiranju ovog prvog monumentalnog stila pridošlih etničkih grupacija u Evropi. Ali je bolje i sretnije da razlikujemo etničko-lingvističku kategoriju »romanski«, od izraza — »romanički« rezerviranog za historiju umjetnosti.

Govoreći i dalje samo o nazivima velikih stilskih epoha, mogli bismo nakon ovih najdrastičnijih citirati čitav niz drugih primjera nesređenosti i nepročišćenosti u terminologiji. Tako, na primjer, još uvijek nije stvoren pravi i zadovoljavajući naziv za razdoblje od propasti antike do pojave romanike. Uobičajeni termin »predromanika« ili »pre romanika« (ni jednog nema u Pravopisu) dosta je nespretan, situira kronološki (*ante quem*) ovaj stil i sugerira da se tu već javljaju neki elementi buduće romaničke umjetnosti, ali prešućuje udio »trošenja« antikne baštine, što je barem podjednako značajno.

Inače su često nedefinirane varijante kao na pr. »ranokršćanska«, »starokršćanska«, »paleokršćanska umjetnost« itd. U novom Pravopisu nalazimo samo oblik »renesansa« pa izgleda da je time dokinuta praksa da je riječ »renaissance« u našoj fonetskoj transkripciji na hrvatskom jezičnom području bila imenica ženskog, a na srpskom muškog roda (»renesans«). Barok (također ga nema u Pravopisu) i rokoko ne prave probleme kao ni nazivi ostalih stilova i smjerova novijeg doba.

Tako je otprilike stanje s najopćenitijim pojmovima iz historije umjetnosti, koji zapravo izlaze iz okvira naše nauke i pripadaju rječniku svakodnevnog govora. A lako je zamisliti šta se dešava na užem području struke. Budući da se ne radi sistematski na pronalaženju naziva koji bi odgovarali duhu našeg jezika, ili bili stvoreni na našoj vlastitoj govornoj tradiciji, obično se stručni termini doslovno prevode sa stranih jezika gdje je specifična stručna terminologija razvijena. Ti prevodi su često nezgrapni kao npr. »luk na magareća leđa« (*Eselrückenbogen*). Ali ako je prevedeni termin dobar ili ako postoji čak naš vlastiti izraz, rijetko je univerzalno prihvaćen i kod svih autora jednoznačan. Spomenimo npr. uvriježeni naziv »gotički luk«. Mnogi ga upotrebljavaju kao nešto sasvim definirano, iako on ima mnogostruko značenje: prije svega obični »šiljati« luk, »luk na magareća leđa«, pa njegovu varijantu »s upisanim trolistom«, »kopljasti« (*Lancettenbogen*) itd. Budući da on nije vezan isključivo uz gotiku, sretnije bi bilo da se osnovni tip luka zove naprosto »šiljati«.

Jasno je da se svaka varijanta »gotičkog« luka može pobliže opisati, ali zašto ne bismo imali dobre, kratke i kodificirane nazive u duhu našeg jezika? Tako, na primjer, S. Batušić piše »lađasti luk« što je svakako spretniji i kraći naziv od »luka na magareća leđa«, ali je potrebno da on postane usvojena konvencija. S druge strane treba prihvatiti i popularizirati izraze koji su preuzeti iz naše vlastite tradicije, čak i onda ako su nešto duži, kao što je npr. »žioka na raboš« (za gotički dekorativni obrubni motiv naizmjenično zakošenih bridova).

Pitanje stručne terminologije uglavnom je nenačeto, ali to ne znači da nije zrelo za rješavanje. Naprotiv, kad bi se pristupilo tom zadatku, uz najširu saradnju svih zainteresiranih, vidjelo bi se da su mogućnosti velike, da mnoga rješenja već postoje i da se radi samo o sistematizaciji i kodifikaciji. A to je rad koji nikako ne možemo izbjeći, pa je bolje da mu što prije pristupimo. Možda u okviru zajedničke akcije društva historičara umjetnosti.